

Yöntem Tartışmaları'nın Sosyal Bilimlere P. Bourdieu ve A. Giddens Üzerinden Yansıması¹

Arş. Gör. Ebru Açık Turğuter

Muğla Stkı Koçman Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
ebruacik@mu.edu.tr

Özet

Doğa bilimlerinden sonra ortaya çıkan sosyal bilimlerde, *yöntem tartışmaları* oldukça önemli bir konudur. Sosyal bilimler tarihinde özel bir tartışmanın adı olan ve Alman Sosyal Bilimciler arasında başlayan *Methodenstreit* (yöntemler savaşı/çekişmesi) bu nedenle önemli bir başlangıç noktasıdır. Tartışma sosyal bilimlerin nomotetik (evrensel) mi yoksa idiografik (tikel)mi olacağı hakkındadır. Tartışma esas olarak sosyal bilimlerin doğa bilimlerini mi yoksa kültür bilimlerini mi örnek alacağı hakkındadır. Bu çalışmanın amacı, sosyal bilimlerde uzun bir tarihi bulunan 'yöntem tartışmaları'nı Pierre Bourdieu ve Anthony Giddens'in uzlaşımçı yaklaşımlarından hareket ederek ele almaktır. Çalışmada bu nedenle öncelikli olarak 'yöntem tartışmaları' taraflarıyla birlikte ele alınacaktır. Ardından P.Bourdieu ve A.Giddens'in yöntem konusundaki fikirlerine yer verilecektir. Çalışma her iki düşünürün sosyal bilimlerin özel olarak da sosyolojinin yöntemine olan katkılarının ortaya konmasıyla sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: çifte hermeneutik, düşünümsellik, yöntem tartışmaları

Methodological Debates Having Repercussions The Social Sciences Through P. Bourdieu and A. Giddens

Abstract

Methodological debates is a quite important issue within social sciences which have emerged prior to natural sciences. *Methodenstreit*, i.e. the term for a specific debate in the history of social sciences which had started among the German Social Scientists is therefore a significant starting point. The debate is on the question whether social sciences would be nomothetic (universal) or idiographic (particular). Indeed it is on whether the social sciences would take natural sciences or cultural sciences as a reference. The purpose of this study is to discuss 'methodological debates' which has a long history within social sciences with reference to the consensual approaches developed by Pierre Bourdieu and Anthony Giddens. Therefore, the 'methodological debates' is going to be discussed priorly with reference to both sides of it, and then P.Bourdieu's and A.Giddens' views on methodology are going to be included. This study will be concluded by demonstrating the contributions of both scholars to the methodology in social sciences, and particularly in sociology.

Keywords: double hermeneutic, reflexivity, methodological debates

Giriş

Bilim, insanlığın kendisini ve ilişkide olduğu doğayı anlama ve bilme çabasında olan, belirli bir yöntem dâhilinde hareket eden araştırma sürecidir. *Gerçekliğin nasıl bilineceğine* dair bir çaba olan bilim, insanlığın kendini geliştirmesinde önemli bir etkinliktir. Bilim, toplumsal bir üretim gücü olarak ve toplumsal süreçlerin yönlendirilmesine olanak sağlayan bir araç olarak, doğanın ve toplumun daha iyi kavranmasını mümkün kılar. Toplumun ve doğanın iyi anlaşılmasına yönelik sistematik bir etkinlik olan bilimin hedeflerine ulaşabilmesinde, kendisi üzerine düşünmesi önemli bir yer tutar. Bilimin kendini ve yöntemlerini sorgulamasını içeren bu süreç bilimsel ilerlemenin de önemli bir bileşenidir.

¹ Bu çalışmada elde edilen bulguların bir bölümü 12-14 Kasım 2015 tarihleri arasında düzenlenen "Felsefe, Eğitim ve Bilim Tarihi" adlı sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Bu sebeple doğa bilimlerinden sonra ortaya çıkan sosyal bilimlerde 'bilgi edinme yolları' yani *yöntem tartışmaları* oldukça önemli bir konudur.

Sosyal bilimler tarihinde özel bir tartışmanın adı olan ve *Alman Sosyal Bilimciler* arasında başlayan *Methodenstreit* (yöntemler savaşı/çekişmesi) yöntem tartışmalarının miladını oluşturur. Bir tarafta sosyal demokrat yetkinliklere sahip sosyolog ve iktisatçılar, diğer tarafta klasik Marjinalist iktisatçılar arasında "insan faaliyetinin bilimi ve yöntemi" etrafında dönen bu tartışma, sosyal bilimlerin evrensel bilimler mi, yoksa tarihsel-toplumsal bilimler mi olacağına yönelik bir tartışmadır. Carl Menger (Marjinalistler) ve Gustav von Schmoller (Alman Tarihsel Okul) arasında başlayan bu tartışmada Menger, 1883'te *Sosyal Bilimlerde Yöntem Üzerine Soruşturmalar* adlı eserinde bir sosyal bilim olan iktisadın tarihsizleştirilmesini ve doğa bilimlerindeki gibi evrensel yasaların peşinde olmasını savunur. Menger, saf teorinin; bireysel davranış ve sistem davranışı modelleri üzerinden, tümdengelimci yöntem ile bunun başarılabilirliğini savunur. Schmoller ise ampirik-tarihsel yöntemi savunur ve saf teoriciyi eleştirir; modellerle, hipotezlerle başlayan bilimin ancak spekülasyon sonuçlara ulaşabileceklerini düşünür. İkinci dönem yöntem tartışmalarına tarihselcilerin yanında yer alan Max Weber dâhil olur. Weber, 1904'te sosyal bilimlerde "nesnellik" üzerine eleştirel bir makale yazar. *Sosyal Bilimler için değer yargılarının "nesnelligi"* önemli bir sorundur ve Weber sosyal bilimlerde "öznelci" ve "nesnelci" konular arasındaki mesafeyi aşmak için ideal tip kavramını geliştirir. Weber ile birlikte büyük bir dikkat çeken 'yöntem tartışmaları' neredeyse hız kesmeden devam eder ve deyim yerindeyse sosyal bilimlerde karşıt kampları ortaya çıkarır. Bu kampların bir tarafında nesnellik ve evrensellik gibi kriterlere önem veren ve doğa bilimlerinin yöntemlerini takip edenler (başta Menger, Comte, Durkheim vs.); diğer tarafında ise öznelcilik ve tikelcilik gibi kriterleri önemseyen ve doğa bilimlerinin kullandığı yöntemlerden farklı yöntemleri benimseyen düşünürler (Schmoller, Dilthey vs.) yer alır.

Günümüzde hala tazeliğini koruyan, bilimsel olarak 'tercihlerimizi' ortaya koyan bu tartışmayı başta P.Bourdieu ve A.Giddens olmak üzere uzlaşma yoluyla çözmeye çalışan pek çok düşünür bulunmaktadır. Çalışmanın odak noktası da, uzlaşmacı bir tavır alışı başta sosyal bilimler olmak üzere, özellikle sosyolojide, gözlemlenen sonuçlardır.

Sosyal Bilimlerde Yöntem Tartışmaları

XVI. yüzyılda dinsel otoritelerin hakikati bilme hususunda merkezi bir öneme sahip oldukları konusundaki bin yıllık iddiaları, yerini seküler bilgi aktörlerine bırakır. Bu aktörlerin alternatif bilgi iddiaları giderek yeni bir paradigma çerçevesinde güç kazanır. Bu yeni bilgi aktörleri yani filozoflar, dinsel otoriteye karşı, zihinlerini belirli bir şekilde kullanarak bilgi edinebileceğini iddia etmişlerdi. Örneğin, *Descartes* ve *Spinoza* teolojik bilginin karşısına, gerçekliğin ampirik yollarla elde edilebileceği iddiasını koymuşlardı. Bu dönemden itibaren hakikati bilme iddiası felsefeye ve ondan temel alan bilimlere doğru yavaş ama geri dönüşü olmayan bir biçimde geçmeye başlamıştır. Bu durum XVIII. yüzyıla kadar devam eder ve bu dönemin sonlarına kadar bilim ile felsefe arasında kesin bir ayrım söz konusu değildir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru bilim ve felsefe arasında epistemolojik bir kopuş yaşanır. Bu ayrılmayı eleştirenler felsefenin tarafındayken; ayrılmayı savunurlar deneysel bilimi, yani yeni bilim paradigması tarafında yer alanlardı. Onlara göre, hakikate giden biricik yol, deneysel gözlemlerden hareketle yapılan tümevarımlara dayalı kuramsallaştırmalardır (Wallerstein, 2005: 16-17). Böylece felsefenin ve bilimin taraftarları yavaş yavaş ayrılmaya ve uzmanlık alanlarına bölünmeye doğru gitmişlerdir.

İlerleyen dönemlerde bu ayrılma ve uzmanlaşma daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Doğa bilimcileri için bilim, dışsal dünyaya ilişkin kestirimci ve açıklayıcı bilgi elde etme girişimidir. Böyle bir bilgiyi edinmek için bilim insanı, dışsal dünyada bulunan düzenli ilişkileri ifade eden, oldukça genel önermelerden oluşan teoriler inşa etmelidir. Bu genel önerme ve yasalar, sistematik gözlem ve deney yoluyla keşfedilen olayları hem kestirmeye hem de açıklamaya fırsat tanımalıdır. Bir şeyi açıklamak demek, o şeyin bu düzenliliklerin bir örneği olduğunu göstermek demektir; kestirim de aynı esas üzerinde yapılır. Bu düzenlilikleri ifade eden önermeler gözlem ve deney araçlarıyla objektif olarak test edilir. Zira gözlem ve deney, emin ve kesin ampirik bilginin tek kaynağıdır. Duyu deneyimleriyle bize ifşa edilmiş olan olayların arkasındaki veya ötesindeki elde etmeye çalışmak bilimi, en iyi haliyle bilimsellik dışı en kötü haliyle anlamsızlık olan, metafiziğin ve felsefenin kanıtlanması olanaksız iddiaların tuzağına düşürür (Keat ve Urry, 2001:15-16). Doğa bilimcileri bu öncüllerden hareketle, akıl yürütmenin düşünsel açıdan kendi konularıyla yakın bir ilişkisi olmadığını

gerekçesiyle felsefecileri bilimsel faaliyetin dışında tutulması gerektiğini, çünkü kendi faaliyet alanlarının dış gerçekliğin *nesnel* ve *tarafsız* bir şekilde incelenmesini içerdiği savının arkasında durmuşlardır. Bilimsel düşünce bir dünya görüşü de yaratmış ve *tarafsızlık*, *ampirizm* ve *evrensellik* bu düşünceyi şekillendiren temel önermeler olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bu bilimsel düşünceden beklenen, *nihai nedenlerden ziyade, etkili nedenlerin* (nesnel gerçekliğin) açığa çıkartılması veya çözümlenmesidir (Wallerstein, 2000: 156). Diğer bir ifade ile bilim, *niçinlerden ziyade nasıllar* üzerinde durmayı tercih etmiştir. Buna karşı felsefeciler ilerleyen dönemlerde bilimlerin tarafsızlık ve bunun sonucunda ‘insani olandan arınmışlık’ anlayışına eleştiri getirerek doğa bilimcileri uyarılmışlardır.

Felsefe ve doğa bilimler arasındaki bu ayrım dikkate değer bir hale geldiğinde diğer bilgi alanları da kendi konularını sorgulamaya başlamışlardır. Yaşanan bu ayrım tayin edici bir hal aldığına da sosyal bilimin modern öncülleri de kendi konuları ile ilgili bir karar vermek zorunluluğu hissetmişlerdir. Modern öncüller, sosyal bilimlerin net bir ifade ile felsefe alanında değil bilim alanında icrada bulduklarını iddia etmişlerdir (Wallerstein, 2000: 171). Bu tercihte ‘yöntem tartışmaları’nın ilk galiplerinin ‘evrensel, tarafsız’ bilim anlayışı ve daha sonrada pozitivistlerin rasyonel arayışın en güvenilir yöntemi olarak doğa bilimlerinin yöntemlerini kabul etmesi etkili olmuştur. Böylece sosyal bilimler, toplumun gelişimini açıklamak ve sosyal değişimin temel nedenleri ve sonuçlarını ortaya koymak için doğa bilimlerinin yöntemlerinden (Slattery, 2010:71) hareket etmeye başlamışlardır.

Sosyal bilimciler, böylece maddi dünyadaki sosyal nesnelere incelerken belirli kriterlere göre hareket ederek araştırma nesnelere açıklamaya başlamışlardır. Bu kriterlerden birincisi, *gerçek dünyadaki her şeyin bilinebilir olduğudur*. Sosyal olgularla ilgili şu anda bilinmeyen bilgi söz konusu olsa bile, nihaî olarak bilinmeyeceği, keşfedilemeyeceği anlamına gelmez. İkinci öncül, *toplumsala ilişkin bütün genellemeler zaman ve mekâna bağlı olmaksızın evrensel yasalar olarak ifade edilebilir*. Üçüncü öncül ise, *gerçek dünyayı bilmenin tek yolu bilimdir* (Wallerstein, 1993: 156). Dolayısıyla gerçeğe, kesinliğe ve evrensel yasalara akılla ve bilimsel yöntemle ulaşılabileceği iddiası modern dünyanın bilgi sisteminin temel argümanı haline gelir. Böylece sosyal bilimlerde, XIX. yüzyılda ‘Newtoncu’ bilim perspektifinin kültürel egemenliğinde kurumsallaştırılmış olur (Wallerstein, 2003: 77). Ancak böyle bir kabulün hemen ardından bazı sosyal bilimciler bu yollarla sosyal olmanın biliminin yapılamayacağını, tarihin, kültürün ve toplumun etki alanının dikkate alınmadan ‘gerçekliğin’ bilgisine ulaşamayacağını öne sürdüler. Üstelik doğa bilimleri ekseninde kurumsallaşan sosyal bilimlerde bu ilk ve temel kabuller devlet karşısına vatandaşı, toplum karşısına bireyi, kamusal olana karşı özel olanı, niteliksel olana karşı niceliksel olanı, tikelin karşısına tümeli ve evrenseli koyuyordu. Söz konusu ayrım sadece epistemolojik ve ontolojik değil aynı zamanda metodolojik bir boyuta da sahiptir.

Metodolojik boyutun ilk dönemini yukarıda da kısaca değinildiği üzere Carl Menger (Marjinalistler) ve Gustav von Schmoller (Alman Tarihsel Okul) arasında başlayan yöntem tartışması oluşturur. Menger, 1883'te bir sosyal bilim olan iktisadın tarihselleştirilmesini ve doğa bilimlerindeki gibi evrensel yasaların peşinde olmasını savunur. Bunun tam karşısında yer alan Schmoller ise, ampirik-tarihsel yöntemi savunur ve saf teorikliği eleştirir; modellerle, hipotezlerle başlayan bilimin ancak spekülasyon sonuçlara ulaşabileceğini düşünür. Toplumsal ve tarihsel olayları kendi tekilliği içinde ele almayı tercih eden bu kanattaki sosyal bilimciler, sosyal bilimlerin *idiografik* bir karaktere sahip olduğunu iddia ederek, sanat ve edebiyat fakültelerine yakın bir konumda yer almayı tercih etmişlerdir (Wallerstein, 2000: 18). XIX ve XX. yüzyılda söz konusu bu tartışmalarda taraflar, *pozitivist bilgi* anlayışına sahip olanlarla *hermeneutik* görüşe sahip olanlar olarak ikiye bölünmüşlerdir (Wallerstein, 2003: 40). Bu da sosyal bilimler için önemli bir ikilik ve bu ikilik sonucu önemli bir kriz yaratmıştır. Hakikatin göstereni olma iddiasından kaynaklanan bu krizin çözümü için ortaya pek çok çözüm atılmıştır. Bunların en başında Weber’in bu ikiliği çözmek için ortaya attığı bilim ve yöntem anlayışı gelmektedir.

Weber, zamanının yöntem tartışmalarına genel olarak *metodolojik hastalık* adını vermiştir ve bu nedenle yöntem üzerine çalışmaların zorunlu olduğuna işaret etmiştir (Hekman, 1999:11). Weber, uzlaşımçı tavrı gereği, bir yöntem dikte etmekten ziyade, sosyal olguları daha anlaşılabilir bir düzeyde ele alma gayreti içine girmiştir. Pozitivist gelenekteki gibi katı bir yöntem anlayışı sergilemekten kaçınmış, yöntem tartışmalarını daha esnek bir zemine taşımıştır.

Sosyal bilimlerde yöntem tartışmalarının adeta tam orta noktasında duran Weber (2012), belirli bir oranda pozitivistten, belirli bir oranda da Dilthey hermeneutiğinden ve Rickert'in temsil ettiği Yeni Kantçılıktan beslenir. Weber'in pozitivist yanı, sosyal bilimlerde her türlü felsefi ya da metafizik öğeye kuşkuyla yaklaşmasında ve sosyal bilimlerin bilim olmak için nedenselci ve genelleştirici olması gerektiği noktasında görülür. Ancak o, pozitivistin olanaklarıyla yetinmez. Zira Weber, tarihsel gerçekliğin, pozitivistin yapmak istediği gibi, gitgide insanlığın tüm gelişim tarihi içinde konumlanmış yasalar altında tündengelimsel bir açıklamanın konusu yapılamayacağı görüşündedir. Ona göre doğa bilimlerini örnek alan pozitivist bilim anlayışı, kültür gerçekliğinin özgüllüğünün kavramaktan uzak, indirgemeci bir anlayıştır ve oldukça sorunludur (Özlem, 1990:78). Bu nedenle onun asıl teorik dayanak noktasını, Almanya'da gelişen ve D.G.Herder ile başlayıp Alman Tarih Okulu'ndan Dilthey'e kadar uzanan bir gelenek içinden çıkan tarihselci bir anlayışta bulabiliriz. Weber, Dilthey ve Rickert gibi, sosyal bilimlerdeki 'bilgi'nin, doğa bilimlerinden nitelik olarak farklı olduğunu belirtir. Fakat aynı zamanda bu 'bilgi'nin, doğa bilimlerindeki kadar geçerli olduğu şeklindeki yaklaşımıyla, pozitivist gelenekten farklı bir metodolojik anlayışa yönelir.

Ancak bilimsel güvenilirlik için bir parantez açan Weber ve 'değerlerle ilişki' ve 'aksiyolojik yansızlık' gibi iki önemli ilkeyi ortaya atar. Değerlerle ilişki için araştırmacının, araştırmadaki taraflılığının kökeninde yatan kendi tercih ve değerlerinin öznelliğinin bilincine varması kriterini, yani entelektüel dürüstlüğün gerekliliğini vurgular. Aksiyolojik yansızlıkla da her türlü değer yargısının reddiyle ilgili kriterini öne sürer. Weber bir değer, bilimsel ve nesnel bir muhakemeye ya da transandantal bir bilim anlayışıyla diğerlerinden daha yüksek olabileceği ile ilgili görüşü bu nedenle reddeder (Fluery, 2009:29).

Kısaca özetleyecek olursak, Weber (2012) ilk olarak, doğa bilimleriyle sosyal bilimlere karşı karşıya getiren yöntem tartışmasında sosyal bilimlere tarihsel bilimler olarak tanımlayarak doğa bilimlere yandaşlarının karşısında konum alır. İkinci olarak, tarihsel bir gerçeklik biliminin yandaşı olan Weber, araştırmacının ister istemez empirik doğasını belirtir. Weber'e göre, kavrayıcı bir sosyal bilimin ve sosyolojinin temel konusu bireyin eylemidir. Bu eylem, gelişiminin yöneldiği *öteki*'nin davranışına gönderme yaptığı ölçüde "toplumsal" olarak görülür. Bireylerin kendi eylemlerine bağladıkları öznel anlam nedeniyle, bu eylem başkalarının tavırlarını da dikkate alır ve akışı içerisinde onlardan etkilenir. Buradan hareketle Weber'in sosyolojisi, her şeyden önce toplumsal faaliyeti yorumlayarak kavrama iddiasında olan bir bilimdir. Yani kavrama, açıklama ve yorumlama bu bilimin temelidir. Bu bilimin önceliği bireylerin toplumsal eylemini anlamaya çalışmaktır (Fluery, 2009:27).

Sonuç olarak Weber'in yöntem anlayışı, XIX. yüzyıldan beri tarih, toplum ve kültür bilimleriyle uğraşan kişileri iki ayrı bölünmüşlüğe iten görüş açıları olan yorumlayıcı(hermeneitik) yaklaşım ile açıklayıcı(pozitivist/natüralist) yaklaşımı bütünleştirme amacındadır. Weber'in pozitivistin nesnellik, nedensellik ve açıklamadan vazgeçmeyip aynı zamanda toplumların biricikliğini ve kültürün önemini ortaya koyan anlama ve yorumlama ihtiyacı kendi teorisinde önemli bir yerde bulunur. Weber, bilimselliğin yanında biricikliğin vazgeçilmezliğini kendi teorisinde eritmeye ve böylece pozitivist ve hermenitik kanadın açmış olduğu tartışmayı ideal tip kavramı, aksiyolojik yansızlık ve değerlerle ilişki ile sonlandırmaya çalışır. Ancak Weber sonrası bu tartışma sona ermemiş ve dönem dönem hararetlenmiştir.

Modern Dönemde Yöntem Tartışmaları ve Uzlaşımlar

Weber'in uzlaşımcı tavrına rağmen 'yöntem tartışmaları' hız kesmeden devam etmiştir. Weber sonrası pek çok düşünür, taraflardan birinin üstünlüğünü ispat etmek için uğraşmış ve belirli bir döneme kadar nomotetik (pozitivist/natüralist) kanadın alanda egemenliği gözlemlenmiştir. Ancak özellikle 1960 sonrasında bu ikiliği ortadan kaldırma çabası ağır basmaya başlamıştır.

Öncelikle olarak düşünürlerin böyle bir uçurumu neden kapatmaya çalıştıklarını ele alalım. Her şeyden önce sosyal bilimlerin inceleme alanı XIX. ve XX. yüzyıldan sonra oldukça önemli değişimler yaşamış ve bu ilk dönem anlayış ve metodları bu dönüşümü kavramada yetersiz kalmıştır. Çeşitli revizyonlara uğrasalar da ilerleyen dönemlerde de eldeki mevcut teorilerden ve yöntemlerden ne ölçüde yararlanılması gerektiği gibi önemli bir sorun araştırmacıların önünde durmaya devam etmiştir. Bu sorunlar kısaca şunlardır; bilimsel sonuçlara ulaşmada sadece niteliksel ya da sadece niceliksel verilerden hareket etmek mi gerekir, açıklamaya mı yoksa yorumlamaya mı yönelmeli, katılımlı gözlem mi yoksa katılımsız gözlem mi yapılmalı, doğa bilimlere gibi olmasa da deneye başvurulmalı mı, sayısal veriler toplumu betimlemede yeterli midir vs.. Tüm bu ve buna benzer sorular

sosyal araştırmacının çalışmalarında önemli ikilemler yaratmaktadır. Bunun farkında olan ağdaş dışınurler Weber'in uzlaşımcı yöntem anlayışına benzer çalışmalar ortaya atmışlardır. Bu açıdan Weber sonrasında iki önemli figür karşımıza çıkar bunlardan biri Anthony Giddens diğer dışınur ise Pierre Bourdeu'dur. Őimdi sırasıyla bu dışınurlerin pozitivist ve hermeneutik geleneklerin açmış olduğu derin uçurumu kapatma çabalarına bakalım.

Her iki dışınurun öncelikli hedefi, toplumsal gerçekliğin kurucu öğesinin ne olduğu (toplum/birey, yapı/fail, devlet/vatandaş vs.) ve bu gerçekliğin bilgisine nasıl ulaşılacağı sorularına cevap ya da cevaplar bulmaktır. Her iki dışınurde kendilerinden önceki geleneklerin eksik yönlerini ortaya koyup onların güçlü yönlerine odaklanır, bir dışınuceyi bir diğerine tercih etmek yerine ortaya attıkları fikirler çerçevesinde onları eritmeye deyim yerindeyse nc bir hal ya da nc bir yol önermektedirler.

Giddens'ı yeni bir teori ortaya atmaya iten kendinden önceki dışınurlerin teori (toplum/birey, yapı/fail) ve yöntem(positivist/hermeneutik/Marksist/feminist) konusundaki uzlaşımcı olmayan tavırları ve bu tavırları sonucu sosyal bilimlerde ortaya çıkan 'keşmekeşlik'tir. Sosyal bilimleri bu keşmekeşlikten kurtarmak için yeni bir teoriye ve ona uygun yönteme ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçtan hareketle Giddens yapılaşma teorisini (ki sosyal bilimlerin kendisini de sorgulayacak öncülleri de ortaya koyacak olan teori) ve modern toplumu araştıracak olan yöntemi geliştirmiştir (Craib, 1992:2). Bunu yaparken de kendinden önceki sosyoloji geleneklerine; onların imknlarına ve açmazlarına bakarak hem eleştirel hem de yapıcı bir rol benimseyerek yeni bir teori ortaya atmıştır.

Genel olarak sosyal bilimler (zlde de sosyoloji), bilginin oluşturulma ve yayılma süreçlerini eleştirel olarak değerlendirme imknları ortaya koyarak, bu yapılara alternatifler yaratılabileceğini gözler önüne serer. Bu sayede bilginin oluşumu, dolaşımı, iletimiyle ilgili örgütlenmelerde değişim ve dönüşüm olanağını da ortaya koyar (Bourdieu, 1991:374). Bu görüşten hareket eden Giddens'a göre sosyal bilimler her Şeyden önce, insanın toplumsal yaşamının, kültürel, iktisadi ve siyasi yönlerini dikkate alarak insan grupları ile toplumlarının bilimsel incelenmesini görev olarak üstlenir. Bu anlamda hem toplumsal yaşamımız hem de bireysel yaşamlarımızın bağlamlarını yansıttığı o ince, ancak karmaşık ve esaslı yolları anlamak (Giddens, 2008:38), sosyal bilimler için temeldir. Sosyal bilimlerin araştırmanın nesnelere (insanların söyledikleri ile yaptıkları, inandıkları ile arzu ettikleri, kurumları nasıl oluşturdukları ve birbiriyle nasıl etkileşime girdiklerinden oluşan konuları) fizik, kimya veya biyoloji gibi doğa bilimlerinin nesnelere farklıdır. Dolayısıyla insanların eylemleri ve birbiriyle olan etkileşimleri, inançları ve arzuları tek bir 'doğru' anlamlar kümesine veya açıklayıcı bir dizgeye indirgenemez. Toplumsal dünya, daha da azına indirgenemeyecek, rekabet halinde olan, hatta çatışan anlam erevesi (frames of meanings), kavrayışlar ve inanç modellerince karakterize edilmiştir (Giddens ve Pierson, 2001:14). Bu nedenle sosyal bilimciler araştırma alanlarına yönelirken daha dikkatli davranmaları gerekir.

Giddens bu dikkati gösteren en önemli dışınurlerden biridir. Giddens girişimlerine başlarken hem pozitivist hem de anlayıcı geleneklerin dayandıkları temel sayılıtlarını eleştiren gerçekleştirmiş ve bu bağlamda, mevcut geleneklerden farklı olarak, yeni bir ontolojik, epistemolojik ve metodolojik zeminden hareket etmiştir (Taş, 2011:23). Giddens (1993), bunun için ortaya yapılaşma teorisini ve ifte-hermeneutik formlleştirmesiyle sosyal teorideki gerilimli havayı dağıtmak ister. O, yapılaşma teorisine hem yapı hem de failin etkin olduğu bir sosyal dünya formüle eder ve bu dünyayı anlayacak olan yöntem olarak ifte-yorumsamayı ne sürer.

'Sosyal bilimci ne yapmalı' sorusuna Giddens Şu Şekilde cevap verir; her Şeyden önce sosyal bilimci, sosyal dünyayı, aktiviteleriyle kendisini üretenler ve tekrar tekrar retenlerce, yani insan znelerce anlamlı bir dünya olarak inşa edilen bir dünyayı inceler. İnsan davranışını doğru bir tarzda tasvir etmek, ilke olarak, bu davranış tarafından inşa edilerek oluşturulan hayat tarzlarına katılmaya imkân tanımaktadır. Bu gayet tabii, hermeneutik bir görevdir. Fakat sosyal bilimin bizatihi kendisi de bir "hayat tarzı"dır. Dolayısıyla ifte hermeneutik, sosyal teorisinin yeniden formüle edilmesinin temel önemi haiz bir Şey olduğunu açıkça ortaya koyar (Giddens, 2002:29-30).

Giddens'a göre, toplumsal olguların kurucu unsuru olan ortak-duyusal yorumların tarihsel değişmeye tabi olduğu yerlerde, sosyal bilimlerde ortaya konulan yorumlar da buna bağlı olarak değişecektir. Bu değişme bu alanda yer alan sosyal bilimlerde geliştirilen yeni kavramlar ve bulguların da zaman içinde değişmesini getirecektir. Bu tarihselliğe birde bu kavramların sadece bilim camiası içinde değil, ayrıca sıradan bireylerin ortak-duyusal değerlendirmeleriyle bağlantı içinde olduğu eklendiğinde ortaya ifte hermeneutik bir mantıksal diğeri de empirik olmak üzere iki boyutu çıkar.

Bu nokta Giddens'm klasik hermeneutiğin yorumlama tarzına yeni bir yorumlama eklemesiyle sonuçlanmaktadır. Çifte hermeneutik olarak formüle ettiği şey, sıradan faillerin gündelik dili ile sosyal bilimcilerce icat edilen teknik terminolojiler arasındaki mantıksal bağı içerir ve çifte hermeneutiğin içerdiği bu mantıksal bağ, sosyal bilimci gözlemcinin faillerin hayatlarına yön veren kavramları tam anlamasına bağlıdır (Giddens, 2002:35). Ona göre, sosyolojinin teori ve bulguları, bu kavram ve bulguların, ait olduğu anlam ve eylem evreninden bütünüyle ayrı tutulamaz. Meslekten olmayan yapanlar da kendi paylarına, uzmanlaşmış toplum gözlemcileri ya da toplum bilimcilerinin inceleme nesnesi olan etkinlik ve kurumların oluşmasına yardımcı olduğu toplum teorisyenidir (Giddens, 1999:37). Meslekten uzmanlar olarak hâlihazırda zaten yorumlanmış bir dünyaya yöneliyoruz ve biz de çalışma alanımızla ilgili bulgular yoluyla bu dünyayı bir kez de sosyolojik açıdan yorumluyoruz. Bu nedenle sosyolojik bir çaba çifte hermeneutiği kabul etmekle başlar. Çifte hermeneutiğin önemli bir yanı olan, mantıksal yanıyla, Giddens; belirli bağlamda kişinin yaptığı şeyi betimleyebilmesini (bizzat fail veya faillerin etkinliklerini gerçekleştirirken bildikleri ve başvurdukları şeyleri bilmesini) gerektirdiği için bütün sosyal bilimlerin hermeneutik olduğunu anlatmak ister. Bu da ancak esas itibarıyla betimlenen şeyin içinde yer almakla, sıradan failler ve sosyal bilimci araştırmacıların paylaştıkları karşılıklı bilgiye vakıf olmakla mümkündür. Böylece Giddens, sosyal bilimlerin yöntemi konusundaki tartışmalara çifte hermeneutik formülüyle son vermek ister. Çifte-hermeneutik hem dönüşen dünyayı anlamada bir imkân sağlaması açısından hem de failin refleksifliğini göz önünde bulundurması açısından önemli bir yöntemdir. Çifte hermeneutik yapısı gereği moderniteyle, özellikle üst modernite evresinin yerinden edici ve çözücü doğasıyla ilişkilidir. Çifte hermeneutik, modern toplumlarda karşılaşma ve dönüşmelerden kurumsal bir refleksiviteye doğru evrilir. Zira içinde yaşadığımız ve Giddens'm geç-modern dönem olarak nitelediği dönemde failer hem davranışları üzerine hem de toplumsal kurumla üzerine düşünme eğilimindedirler. Bir sosyal bilimcinin bunun farkında olmadan hareket etmesi çalışmalarının eksik olması ile sonuçlanabilir. Bu nedenle sosyal araştırmacı alana bu ön kabulde çıkmalıdır.

Genel olarak çifte hermeneutiğin bu sayıtlarının toplumdaki yansması için Giddens, fail formülasyonunu ortaya atar. O, yapılaşma teorisinde failin bizzat gerçekleştirdiği eylemlerinin farkında, bilincinde olduğunu ve bu farkındalığın aynı eylemin bir sonraki yerine getirilişinde refleksivite sürecine tabi olduğunu vurgular. Refleksivite, yani kendi üzerine düşünme, bu kapasiteye sahip failerin hem kendi kendinin bilincinde olmalarını hem de toplumsal yaşamın süre giden akışının gözettiklerinin de farkında olduğu anlamına gelir. Giddens'a göre, insan olmak hem kendi etkinlikleri için gerekçeleri olan hem de sorulduğunda bu gerekçeleri muhakemeye dayalı bir biçimde açıklayabilen amaçlı davranan bir eyleyen/fail olmaktır. Amaçlı eylemler birbirinden ayrı gerekçeler ve güdülerin bir toplamı olamayacağı, insanların gösterdikleri ve diğer insanlardan da göstermelerini bekledikleri için eylemin sürekli gözetimine dayanır. Eylemin refleksif gözetimi bir süreç olarak ve eyleyenlerin yeterliliklerinde doğuştan yer alıyor diye kabul edilmesi gereken rasyonelleştirmeye bağlıdır (Giddens, 1999:43). Böylece sosyal bilimlerin inceleme alanı kendi hallerine eyleyen ayrı bireyler değil kendi eyleminin ve bu eyleminin sonucunun farkında olan failerden oluşur. Bu failer hem kendilerini hem de içinde buldukları dünyayı anlar, yorumlar, anlamlandırır hatta dönüştürürler. Sonuç olarak böyle bir alanın anlaşılması için yöntem olarak çifte hermeneutik ve onunla ilgili olan refleksivite ve fail anlayışlarının farkında olmak gerekir.

Sosyal bilimlerin ve onun metodolojisi için önemli fikirler öne süren bir diğer düşünür de Fransız Pierre Bourdieu'dur. O, eleştirel teorisini oluştururken metodolojik ve kuramsal açıdan rakip anlayışlarla hesaplaşır ve kökleri pozitivistik dayanan en önemli düalizm biçimi olan öznelci/nesnelci bilgi tarzları ayrımını aşmaya çalışır. Ona göre sosyal bilimlerin sürekli bir karşıtlık içindedir. Bu karşıtlık, bazen toplumsal gerçekliğe yönelik yorumcu yaklaşım ile pozitivist yaklaşım arasındaki karşıtlığı; bazen mikro-makro analiz düzeyleri arasındaki karşıtlığı bazen de katılımcı gözlemci ile dışarıdan gözlemci arasındaki karşıtlığı ifade eder (Swartz, 2013:79-80).

Bourdieu'nun çabası, idealizm/materyalizm şeklindeki klasik kutuplaşmayı, kültürel hayata dair materyalist ama indirgemeci olmayan bir yorumla aşan bir orta yol bulma yönünde cüretkâr bir girişimdir. Onun düşüncesi Marks'tan yola çıkar, ama somut analizlerinde Durkheim ile Weber'den daha çok yararlanır. Bourdieu, kültür, toplumsal yapı ve eylem arasındaki ilişkiler gibi önemli bir konuyu ele alan bir simgesel iktidar sosyolojisi ortaya koyar. Onun temel derdi toplumsal tahakküm sistemlerinin kuşaklar boyunca nasıl yeniden üretildiği ve devam ettiğini sorusuna yanıt aramaktır (Swartz,2013:18). Bu hedefe yönelik bir çalışmanın yöntemi de bu nedenle her şeyden daha önemlidir.

Böyle bir yöntemin uygulanmasından önce üç önemli anlayışa yer verilmelidir. Bunlardan birincisi; bilimsel bilginin inşa edilmiş bir bilgi olduğu ve dolayısıyla bilim insanının toplumsal dünyanın yerleşik görüşlerinden kopması gerekmektedir. İkinci olarak bilim insanının seçtiği bilimsel yönteminin biçimselleşmiş modellerini inşa etmesi gerekmektedir. Üçüncüsü bilim insanını seçtiği bu modellerin ampirik açıdan doğrulanması gerekmektedir (Swartz,2013:55).

Bourdieu'ye göre sosyal bilimcinin ilk görevi, pratiğin istatistiksel düzenliliklerini inşa etmek suretiyle, ortak duyuya dayalı gündelik temsillerden epistemolojik bir kopuş başlatmaktır. Bilimsel bilgi nesnelci bir uğrakla başlar çünkü nesnel bilgi, etkileşimin cereyan ettiği ve öznel bilginin üretildiği koşulları tespit eder (Bourdieu&Wacquant,2014,Swartz, 2013:84). Bütün insan eylemleri, aktörlerin günlük hayatlarını sürdürürken bilincine varamadıkları, sosyal bilimci tarafından inşa edilmesi gereken belirleyici yapılar içinde gerçekleşir. Bu nedenle Bourdieu söz konusu noktada kalmaz. Öznel bilginin sınırlılıklarını bertaraf etmek için nesnel bilginin gerekliliğinin yanında, nesnel bilginin sınırlılıklarında kurtulmak gerektiğini öne sürer ve ikinci bir epistemolojik bir kopuş önerir. Bu ikinci epistemolojik kopuş iki yönde ilerler; ilk adım da, pratiklerin hem üreten hem de konumlanmış niteliği üzerine eleştirel biçimde düşünmek gerekir. Bourdieu, pratiklerin hem yapılar tarafından belirlendiğini hem de yapıları kurduğunu savunur. Yapıların kendilerinin de, faillerin gündelik pratikleri aracılığıyla toplumsal olarak inşa edildiğini vurgular. Nesnelcilikten kopuşun ikinci adımında, kuramsal pratiklerin özgül niteliği üzerine eleştirel bir düşünüm gereklidir. Sosyal bilimci, kuramsal bilgi ile pratik bilgi arasındaki uçurumu sürekli hatırd tutmasını sağlayacak kuramsal bir dil oluşturulması gerektiğini belirtir. Böylece dikkatini aynı anda araştırmacı ve araştırma nesnesi arasındaki ilişki üzerine yoğunlaştırır ve araştırmada katılımcı nesnellik yöntemini esas alır. Bu anlamda O, sosyal bilim araştırmalarının, nicel verilerin yanında nitel göstergeleri de içermesi ve düşünömsel bir bilim pratiği geliştirilmesi gerektiğini savunur (Bourdieu&Wacquant,2014, Swartz, 2013:86-89). Sosyal bilimler söz konusu olduğunda ilişkiyel yöntemi, bu ilişkiyel ya da yapısalci alternatifin her türlü bilimsel düşüncenin temeli olması gerektiğini savunur; gerçekler böylece ilişkiyle özdeşleşir (Swartz, 2013:91).

Ona göre sosyal bilimler, kültürel ve toplumsal ilişkileri tıpkı modern geometrinin nesnesini ele aldığı gibi ele almalıdır. Geometride noktalar ve doğrular, nasıl ki anlamlarını, tek tek unsurların için özelliklerinden değil, onları birbirine bağlayan ilişkiyelerden devşiriyorsa toplumsal hayatla ilgili modeller de bu şekilde inşa edilmelidir. Bu yöntem regresyon çözümlenmesinden çok ilişki ağı çözümlenmesine yakın bir yöntemdir. İlişkiyel yöntem, gündelik varsayımların ve algıların bağlamından yola çıkarak, toplumsal hayatın pratik çıkarlarını yansıtan pratik çıkarlarını yansıtan bir araştırma nesnesi oluşturur ve onun bilimsel bilginin nesnesi haline getirir. Fail kümeleri çok çeşitli özellikler temelinde çapraz tablo oluşturarak karşılaştırılır (Bourdieu&Wacquant, 2014:230). Sonra, en çok sayıda faili birbirinden farklılaştıran özelliklerin bulunduğu sütunlar, failer arasındaki varyasyon sistemini tanımlamak üzere seçilir (Swartz, 2013:92). Bu seçimle aslında (ayrıca analiz ve çok boyutlu ölçeklemenin grafiğine dayanan) doğrusal modelleme yerine mütekalibiyet analizine yönelir. Bunun yanında katılımcı nesnelleştirmeyi formüle eder. Katılımcı nesnelleştirme, araştırmacının incelediği nesneyle ilişkiyelini denetim altında tutma böylece araştırmacının konumunun farkında olmadan araştırılan nesneye yansıtılmasını engellemektir (Swartz, 2013: 371). Böylece araştırmacının içine düşebileceği ve onun için kısıtlayıcı olan 'öznel' kabulünden sıyrılmış olur. Bourdieu, önerdiği epistemolojik kopuşları ve yöntemsel modeli ile sosyal bilimlerin ve bilimcilerin 'bilim yapma' pratikleriyle ilgili elle tutulur bir öneri[ler] listesi sunmuş ve bu konudaki eksiklikleri kapatmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak sosyal bilimler söz konusu olduğunda dikkatli olmak gerektiğini vurgulayan Bourdieu herkesin fikirler söz konusu olduğunda eşit olmadığını savunur. Zira sosyal dünyada sorunlarını beyan edemeyen insanlar vardır. Bugün bu insanlara büyük demokratik mistikleştirme oyununda kendi kendilerini sormaya muktedir olmadıkları sorulara cevap verme fırsatı sunulur. Dolayısıyla sahte cevaplar üretilmiş ve bu sahte cevapların kendi sorularına sahip olamadıkları unutturulur. Bu nedenle sosyal bilimcinin görevi bazen sosyal bir talep olarak ortaya konmamış bu farazi sorular ve cevapları araştırmak ve eleştirmektir. Özetle sosyal bilimciler eşzamanlı olarak hem sahte problemleri yıkmaya hem de gerçek problemleri ortaya koymaya gayret (Bourdieu,2014:132-133) ederler. Bu gayretin asıl yol göstereni de araştırma alanı ve bu alanın araştırılma yöntemidir.

Sonuç

Kurumsallaşmasını XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında gerçekleştiren sosyal bilimlerin bu dönemde cevaplaması gereken iki önemli soru vardı. Bunların birincisi 'konu' olarak neyi seçecekleri yani alanlarının sınırlarını nasıl çizdikleridir. İkincisi ise alanlarının içinde olan konuların 'nasıl' çalışılacağı yani toplumsal gerçekliğin kendi alanlarında kalan kısmı için nasıl bir yöntem kullanacaklarıdır. Sosyal bilimlerin bu anlamda iki önemli örnek bulunmaktadır. Ya doğa bilimleri örneğinden hareket edip kendini nomotetik kampta ya da kültür bilimleri alanında yer alıp kendini idiografik kampta konumlandıracaktır. İlk konum alışı göre, sosyal bilimler *nomotetik* bir karakter taşır ve fiziksel fenomenlerin bilimsel olarak incelenmesiyle sosyal fenomenlerin incelenmesi arasında metodolojik bir farkın olmadığını iddia ederler. Ancak ilerleyen dönemlerde karşıt bir kamp oluşur ve insan, toplum ve tarihsel olayları kendi tekilliği içinde ele almayı tercih eden sosyal bilimciler, sosyal bilimlerin *idiografik* bir karaktere sahip olduğunu iddia ederek, tercihlerini bu yönde kullanırlar. Sonuç olarak sosyal bilimlerde birbirine karşıt iki kutup oluşur. Bu iki kutup birbirini dışlayan karakterleri nedeniyle diyalog imkânını azaltmış deyim yerindeyse sosyal bilimlerde 'iki farklı kültür' oluşturmuşlardır. Bu iki kültür her ne kadar sosyal bilimlere bir çeşitlilik getirip alternatif imkânı sunsa da metodolojik anlamda onu bir keşmekeşin içine de çekmiştir. Bu durum özellikle 1960'lara kadar devam etmiş ve bundan sonra yöntem konusunda uzlaşma arayışları çok daha ısrarlı bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Pierre Bourdieu ve Anthony Giddens gibi düşünürler ortaya koydukları 'uzlaşmacı' tavır ile sosyal bilimcilere yol gösterecek öneriler sunmuşlar ve bir anlamda bu sorunu çözecek reçeteler ortaya koymuşlardır.

Öncelikli olarak, gerek Giddens gerekse de Bourdieu teori ve yöntem açısından geniş bir olanaklar yelpazesi ortaya koyarlar. Onların formülleri gerek öznelliğe gerekse de nesnelliğe gömülmeden araştırmalarını gerçekleştirmeyi sağlama olanağı sunar. Bu noktada araştırmacıya tavsiye şeklinde sunulan önemli bir araştırma basamakları listesi ortaya atarlar. Bunlar olmazsa olmaz kuralları değildir aksine sadece öneri niteliğindedir. Bu tavsiyelerin başında sosyal araştırmacının yöntemsel kâbusu olan 'öznel/nesnel', 'yapı/eylem', 'katımlı gözlem/tarafsız gözlem' vs. gibi ikiliklerin yarattığı sorununa çözümler bulunmaktadır. Gerek Giddens'in çifte hermeneutik gerekse de Bourdieu'nun epistemolojik kopuş anlayışı, mütakabiliyet anlayışı ve her ikisinin refleksivite anlayışları ile araştırmacı ne yapıyı ne de faili ne toplumu ne de eylemi görmezden gelmemesi gerektiğini fark eder. Araştırmayı daha nesnel ve bilimsel kılmak için araştırmacının ilk olarak, kendi sosyal kökenlerinden araştırma nesnesine taşıdığı değerlerini, yatkınlıklarını ve tutumlarını yani habitusu denetim altında tutması gerektiğini bilir. İkincisi araştırmacının kendi alan konumu; yani araştırmacının pratik çıkarları ve rakip çıkarları ve mücadele konumlarını kapsayan entelektüel alanı inşa etmesi gerektiğini görür. Böylece araştırmacı, incelediği dünyanın bir parçası olduğunu hem bu dünyadan etkilendiğini hem de bu dünyayı etkilediğini fark ederek çalışma alanına yönelir. Bilimsel bilginin de sosyal olarak inşa edildiğinin farkında olan araştırmacı bu noktadan hareketle bilimsel inşa sürecindeki varsayımların düşününsel bir şekilde denetlenmesi çağrısına uyar. Düşününsellikten hareketle kendi çalışmasını denetler. Yani her toplumsal incelemeyi olanaklı kılan toplumsal ve entelektüel koşullara eleştirel yaklaşarak yapar. Bu nedenle eşzamanlı olarak hem sahte problemleri yıkmaya hem de gerçek problemleri ortaya koymaya gayret gösterir. Sonuç olarak bu önerilerden haberdar olan sosyal araştırmacı, çevresini, dünyayı ve içinde bulunduğu kültürel ortamı anlama, açıklama ve yorumlamada çok daha büyük imkânlarla sahip olacaktır.

Kaynaklar

Bourdieu,P.(1991). *Epilogue:On Possibility of a field of World Sociology,Social Theory for a Changing Society*.New York:Westview Press.

Bourdieu,P.(2014). *Bilimin Toplumsal Kullanımı*.(Çev.)Levent Ünsaldı Ankara:Heretik.

Bourdieu,P. & Wacquant,L.(2014). *Düşününsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*.İstanbul:İletişim

Craib,I. (1992). *Anthony Giddens*.London:Routledge

Fluery,L. (2009). *Max Weber*.I.Ergüden (Çev.).Ankara:Dost.

Hekman, S. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*.H. Arslan - B.Yıldız(Çev.).İstanbul:Paradigma.

Giddens,A. (1993). *New Rules of Sociological Method -A Positive Critique of Interpretative Sociologies*. Polity Press, Cambridge, 1976 (first published).

- Giddens,A.(1999).*Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları*. H.Özel(Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Giddens,A.(2002). 'Hermeneutik ve Sosyal Teori'. (Çev.). H.Arslan. *Retorik,Hermeneutik ve Sosyal Bilimler* içinde (s.23-38), İstanbul:Paradigma.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. C. Güzel(Yay. Haz.).İstanbul :Kırmızı.
- Giddens, A. & Pierson C.(2001a). *Modernliği Anlamlandırmak: Anthony Giddens'la Söyleşiler*. M.Sağlam ve S. Uyurkulak(Çev.). İstanbul: Alfa.
- Keat,R. & Urry,J .(2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori*. (Çev.). N. Çelebi.Ankara: İmge.
- Özlem, D. (1990). *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*. İstanbul: Ara Sağlam ve S. Uyurkulak(Çev.). İstanbul: Alfa.
- Slatterry,M. (2010). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Edt.). Ü.Tatlıcan-G.Demiriz, İstanbul: Sentez .
- Swartz,D. (2013). *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. (Çev.). E.Gen. İstanbul: İletişim.
- Taş,K. (2011). Anthony Giddens'm Sosyal Teorisi ve Metodolojisi Üzerine. *Hikmet Yurdu,Düşünce-Yorum sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 4(8), 11-24.
- Wallerstein, I. (1993). *Jeopolitik ve Jeokültür*. (Çev.). M. Özel. İstanbul: İz.
- Wallerstein, I. (2000). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*. (Çev.). T. Birkan. İstanbul: Metis.
- Wallerstein, I. (2003). *Yeni Bir Sosyal Bilim İçin*. (Çev.). E. Abadoğlu, İstanbul: Aram.
- Wallerstein, I. (2005). *Dünya Sistem Analizi*. (Çev.). E. Abadoğlu & N. Ersoy, İstanbul: Aram.
- Weber,M. (2012). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*. (Çev.). V.S.Öğütle İstanbul: Küre.